

Linhartovo soočanje s cenzuro na dramskem in zgodovinopisnem področju

MONIKA DEŽELAK TROJAR

Začetki sekularizirane cenzure v Habsburški monarhiji in njen razvoj do začetka 19. stoletja

CENZURA JE V PRISTOJNOST DRŽAVNIH institucij začela prehajati v obdobju razsvetljenih absolutističnih vladarjev. V Habsburški (oziroma Avstrijski) monarhiji se je cenzura sekularizirala sredi 18. stoletja, v dobi vladavine cesarice Marije Terezije, ko je bila leta 1751 ustanovljena Komisija za revizijo knjig (*Bücher-Revisions Kommission*). Število njenih članov je tekom let nihalo, v različnih obdobjih je štela od pet do trinajst članov. Najprej jo je do leta 1772 vodil Gerard van Swieten, deset let pozneje pa je njeno vodenje prevzel njegov sin Gottfried van Swieten (Bachleitner 2017: 49–50, 65). Za obema se je v Narodni knjižnici na Dunaju ohranilo precej rokopisnih dokumentov, ki pričajo o njuni vestnosti v tej vlogi. V povezavi z Gerardom je še posebej zanimiv debel rokopisni kodeks (*Supplementum librorum prohibitorum*, »Dodatek o prepovedanih knjigah«), urejen po abecednem redu, v katerem je zbiral podatke o tuji literaturi, ki jo je očitno skrbno prebiral in označeval, kaj se sme in česa se ne sme brati.¹ Sin Gottfried je med drugim obsežnim gradivom zapustil tri debele rokopisne kodekse aktov dvorne komisije *Acta commissionis aulicae ad dirigendas res studiorum et censurae librorum a. 1783–1791* (»Spisi dvorne komisije za vodenje študijskih zadev in zadev, povezanih s cenzuro knjig, 1783–1791«).² Ohranila pa so se tudi njegova predavanja, povezana z izvajanjem cenzure: *Vorträge des Präsidenten bey der Studien- und Censurs-Hofkommission* (»Predavanja predsednika pri študijski in cenzurni dvorni komisiji«, 1790).³

¹ ÖNB, Cod. 11934.

² ÖNB, Cod. 9717, Cod. 9718 in Cod. 9719.

³ ÖNB, Cod. Ser. n. 9718.

Kmalu zatem, ko je konec leta 1780 cesar Jožef II. zavladal samostojno, se je odločil omiliti cenzuro, saj je upal, da bo tiskana beseda pomagala pri vsesplošnem razvoju cesarstva. Najprej je 8. februarja 1781 za vrhovnega vodjo knjižne cenzurne komisije imenoval grofa Johanna Choteka in mu dal podrobna navodila za pripravo novega zakona. Permisivni cenzurni red (*Grund-Regeln zur Bestimmung einer ordentlichen künftigen Bücher Censur*), ki je povzročil hiter porast časopisov, novih knjig pa tudi raznovrstnih, zlasti satiričnih brošur, je uradno izšel 11. junija 1781 (Bachleitner 2017: 61, 65, 427–430; Pastar 2015: 42–43; Pastar 2020: 154). Ker omilitev cenzure ni prinesla zelenega uspeha in ker so se razmere po francoski revoluciji precej spremenile, je Jožef II. leta 1789 cenzuro ponovno zaostril. Vpeljal je plačevanje kavcij ob vlogi za cenzuro in uvedel časopisni davek, t. i. kolkovino (*Zeitugsstempel*) (Bachleitner 2017: 72; Pastar 2020: 163). Še več cenzurnih zaostritev sta prinesli vladavini njegovega brata Leopolda II. in nečaka Franca II. Leta 1792 je cenzuro prevzel knjižnorevizijski urad (*Bücher-Revision Amt*), ki je deloval znotraj Dvornega urada (*Hof-stelle*) in nadzoroval izvajanje cenzure v deželnih uradih (Dović 2020: 245). Na stopnjevanje strogosti cenzure so vplivale zlasti spremenjene politične razmere: leta 1792 je Francija napovedala vojno Avstriji in Prusiji, leto pozneje je sledilo obglavljenje francoskega kralja Ludvika XVI. in njegove žene Marije Antoniette, ki je bila sestra Jožefa II. in Leopolda II. Sodu je izbila dno jakobinska zarota, ki se je podaljšala v t. i. jakobinsko diktaturo (Pastar 2015: 44). Avstrija se je februarja 1795 na te dogodke odzvala s sprejetjem splošne uredbe o cenzuri (*General-Zensur-Verordnung*), ki je v polnosti odpravila cenzurni dekret Jožefa II. iz leta 1781 in določila formalni potek cenzure (Bachleitner 2017: 94). Od takrat dalje je bilo potrebno v cenzuro oddati kar dva primerka rokopisa, ki sta bila nato poslana dvema različnima cenzorjema. Če sta se njuni oceni preveč razlikovali, je moral delo pregledati še tretji cenzor. Ko je bil leta 1801 ustanovljen Dvorni policijsko-cenzurni urad (*Polizei- und Zensurbhof-stelle*), je cenzura prešla v njegovo domeno in postala še strožja in učinkovitejša. V njegovem imenu je cenzuro še vedno izvajal centralni knjižnorevizijski urad na Dunaju, ki so mu bili podrejeni uradi v posameznih deželah. Število dunajskih cenzorjev je med leti 1792 in 1803 nihalo med osem in deset, leta 1804 se je povečalo na trinajst. Pozneje (zlasti po letu 1826) so glavnino cenzorskega dela opravili t. i. pomožni cenzorji (birokrati, ki so bili redno zaposleni na cenzurnem uradu), število t. i. pravih cenzorjev pa se je zmanjševalo (Bachleitner 2017: 96–98). Takšna ureditev se je v avstrijskem prostoru, s krajšo liberalizacijo v letih 1810–1812 (*Vorschrift für die Leitung des Censurwesens und für das*

Benehmen der Censoren, »Predpis o vodenju cenzure in ravnanju cenzorjev«, ki je sledila Napoleonovi zasedbi Dunaja,⁴ obdržala vse do revolucije leta 1848 (Bachleitner 2017: 106–107, 474–477).

Izvajanje cenzure v osrednjeslovenskem prostoru (Kranjska in Ljubljana) v drugi polovici 18. stoletja

Izvajanje cenzure na obrobju Habsburške monarhije je bilo v drugi polovici 18. stoletja tesno povezano s centralnim cenzurnim sistemom. Vzporedno s spreminjanjem upravnih ter uradniških struktur je prehajalo od enega urada k drugemu in bilo v pristojnosti različnih služb. Do večjih upravnih reform je v monarhiji prišlo po končani sedemletni vojni (1756–1763). Praktične posledice za osrednji slovenski prostor so bile, da se je znotraj graškega gubernija obnovila nekdanja Notranja Avstrija. Nekdanje notranjeavstrijske dežele (z izjemo Trsta) so dobile deželna glavarstva, ki so bila sedež deželnih, upravnih in sodnih organov. Načeloval jim je deželni glavar, ki je bil hkrati državni uslužbenec in predstavnik stanov. Pod politični oddelek deželnega glavarstva (»publico–politico«) so poleg mnogih drugih področij spadali tudi šolstvo, cenzura in prodaja knjig. V času Jožefa II., ko se je v skladu z njegovimi prizadevanji za centralizirano in enotno urejeno državo število deželnih oblastev začelo zmanjševati, je bilo leta 1783 Deželno glavarstvo za Kranjsko ukinjeno (Holz 2005: 415). Deželna uprava se je prenesla na Notranjeavstrijski generalni gubernij v Gradcu (ustanovljen 1782), ki je postal med- oziroma naddeželno oblastvo, pristojno tako za upravo Štajerske kot Kranjske in Koroške (Vodopivec 2005: 442). Tako kot velik del drugih reform Jožefa II. se tudi ta ureditev po njegovi smrti ni obdržala. Za časa njegovega naslednika Leopolda II. so leta 1791 na Kranjskem znova uvedli deželne oblasti. Z dvorno resolucijo z dne 27. 1. 1791 je bil za deželnega glavarja za Kranjsko

⁴ Avstrijska cenzura je bila med francosko zasedbo odpravljena. Ko pa je Napoleon ponovno uvedel cenzuro v Franciji, so želeli biti Avstrijci liberalnejši od njega, zato so cenzuro omilili. Predpisa niso javno objavili, bil je le neke vrste interni akt, ki je pristojne usmerjal pri izvajanju cenzure v navedenem »vmesnem obdobju«. Cenzurni predpis iz leta 1810 ni nikoli zamenjal cenzurnega dekreta iz leta 1795, ampak ga je le nekoliko razširil. Po Napoleonovem vojaškem porazu 1812 so bile sledi za cenzurnim aktom iz septembra 1810 v celoti zabrisane (Pastar 2015: 44–45).

imenovan grof Janez (Jakob) Gaisruck, s 15. 11. 1791 pa je v Ljubljani tudi uradno ponovno začelo delovati Deželno glavarstvo za Kranjsko. Njemu podrejeni organi so bila okrožna glavarstva (kresije), pristojna za izvajanje uprave na srednji stopnji, ki so delovala v Ljubljani, Novem mestu in Postojni (Klasinc Škofljanec 2007: 2–3). Istega leta je v okviru gubernija, namestništva in deželne vlade začelo delovati Deželno predsedstvo za Kranjsko, tj. urad deželnega predsednika. V tem uradu so reševali nekatere upravne zadeve, nadzirali in poročali o političnih gibanjih, manifestacijah, zborovanjih, o političnih ter kulturnih prireditvah in nadzorovali volitve v deželni ter državni zbor. V delokrog tega urada je spadala tudi cenzura nad časopisno in založniško dejavnostjo.⁵ Deželno predsedstvo je urejalo tudi policijske zadeve za Kranjsko, prava policijska direkcija pa je v Ljubljani začela delovati 1. januarja 1793. Bila je pod neposredno pristojnostjo deželnega predsednika in policijskega dvornega oblastva na Dunaju, kar je v praksi pomenilo, da je deželni predsednik pošiljal poročila o policijskih in varnostnih zadevah policijskemu ministrstvu na Dunaj. Ko je leta 1801 cenzura na Dunaju prešla v policijsko domeno, se je podoben prenos zgodil tudi na deželnih ravneh. V Ljubljani je cenzura pod okrilje policijske direkcije prešla 18. septembra 1801. Nad njo so bdeli knjižnorevizijski uradi kot samostojni uradi za cenzuro v glavnih mestih dežel (Klasinc Škofljanec 2000: 2).

Poskus orisa Linhartove vloge v cenzurnem aparatu

Anton Tomaž Linhart je bil od leta 1783 pa vse do svoje smrti tesno vpet v ljubljanski uradniški aparat, v katerem je prevzemal raznolike naloge. Sodeč po njegovih izjavah v ohranjenih pismih Martinu Kuraltu lahko sklepamo, da si je za svoj profesionalni cilj zadal dosego čim višjega in čim boljše plačnega uradniškega mesta v ljubljanski upravni strukturi.⁶ Vzporedno s tem (in

⁵ Prim. Virtualna arhivska čitalnica: SI AS 16 Deželno predsedstvo za Kranjsko, 1791–1918.

⁶ Npr. Linhartovo pismo Martinu Kuraltu z dne 10. novembra 1783 (če ni navedeno drugače, so v prispevku vsi citati iz Linhartovih pisem navedeni po Gspanovem prevodu iz nemščine ali francoščine): »Razložek je samo ta, da tam nisem imel ničesar pričakovati, tu pa lahko pričakujem, da pridem naravnost na gubernij« (Linhart 1950: 422); Linhartovo pismo Martinu Kuraltu z dne 8. decembra 1786: »Mesec dni je tega, kar sem okrožni komisar v Ljubljani in nadziram nemško šolstvo, imam 600 glđ

že pred tem) se je ukvarjal z literaturo (zlasti s pesništvom ter dramatikom) in zgodovinopisjem. Od začetnega ustvarjanja v nemščini je ob spodbudi Žige Zoisa prešel na pisanje v slovenščini ter tako postal eden izmed vodilnih predstavnikov slovenskega narodnega preporoda (Vidmar 2010: 24–25, 143–145; Štih 2005: 293). Kot državni uradnik in dramatik ter zgodovinar v isti osebi je Linhart v kontekstu cenzure še posebej zanimiv, saj se je поблиže srečal z obema poloma cenzure. Prvi stik s cenzuro in z njo povezane strahove je na svoji koži občutil že ob izdaji dramskega prvenca v nemščini, ko je leta 1780 v Augsburgu izšla njegova nemška tragedija *Miss Jenny Love*. Na začetku uradniške kariere ga nato najdemo v vlogi cenzurnega subjekta, pozneje pa predvsem v vlogi cenzurnega objekta (Dović 2020: 247). Nekatere podrobnosti o cenzuriranju Linhartovih del namigujejo na to, da bi lahko bili ti dve vlogi nekoliko tesneje povezani, kot se zdi na prvi pogled, oziroma da bi mu izkušnje, ki jih je pridobil kot cenzurni subjekt, v kombinaciji s širokim krogom osebnih poznanstev lahko morda vsaj malenkost olajšale katero izmed tegob osebnega spopadanja s cenzurnimi mlini.

V povezavi z raziskavo Linhartovega mesta v cenzurnem sistemu se je potrebno vsaj na kratko dotakniti njegovega postopnega kariernega vzpona v službah državne uprave in »botrov«, ki so z drobnimi, a praktičnimi in premišljenimi (tudi finančnimi) spodbudami olajšali razcvet njegovih nespornih talentov. Po odhodu iz cistercijskega samostana v Stični je za dve leti odšel na Dunaj (1778–1780), kjer je poslušal predavanja o finančnih, policijskih in trgovskih vedah pri Josephu von Sonnenfelsu, vodilnem dunajskem gledališkem teoretiku, ki je odigral odločilno vlogo pri razsvetljenski reformi gledališča (Gspan 1950: 492; Dović 2020: 253).⁷ Poleti 1780 se je Linhart vrnil v Ljubljano. Njegov zaščitnik in podpornik je bil v tem obdobju zlasti grof Janez Nepomuk Edling. Po začetnem razočaranju je Linhart sredi leta 1781 dobil službo pri škofu Herbersteinu. Postopoma so se začeli poglobljati tudi

letne plače in 150 gld potnine in – kar tudi ni napak – nikakih velikih genijev nimam pred seboj ali ob svoji strani, ki bi ovirali moje napredovanje» (Linhart 1950: 436).

⁷ Joseph von Sonnenfels je leta 1768 napisal *Briefe über die wienerische Schaubühne* (1768) in s tem sprožil plaz gledaliških in cenzorskih ukrepov. Leta 1770 je postal dvorni cenzor. To službo je uradno vršil le eno leto, a je tudi potem, ko je ta služba prešla na Karla Hägelina, ostal tesno vpet v dunajski cenzurni sistem in bil vse življenje siva eminenca gledališke politike (prim. Ugrinović 2001: 52).

njegovi stiki z Žigo Zoisom in njegovim krogom.⁸ Ko so se Linhartove poti s škofom razšle, je oktobra 1783 dobil službo protokolista v kresijskem uradu za Gorenjsko s sedežem v Ljubljani. Konec leta 1786 je postal šolski nadzornik v gorenjskem okrožju in odigral pomembno vlogo pri ustanavljanju liceja in študijske knjižnice. Njegova uradniška kariera se je začela strmo vzpenjati na začetku leta 1791, ko je poleg vseh drugih obveznosti za nekaj časa prevzel vodenje tajništva deželnih stanov. Konec istega leta ga je novi deželni glavar grof Janez Gaisruck predlagal za gubernijskega tajnika. To službo je nastopil na začetku leta 1792 (Koblar 2013).⁹

S cenzuro v izvedbenem smislu se je Linhart najbolj poblizje srečal na začetku svoje uradniške kariere, ko je kot kresijski protokolista bil tudi knjižno-cenzurni revident. En izvod v cenzuro vloženga rokopisa je moral poslati na Dunaj, drugega pa hraniti pri sebi. Pozneje je moral preveriti, ali so bili cenzurni popravki v tisku upoštevani ali ne (Gspan 1950: 551; Dović 2020: 247). O tegobah tega dela svojih službenih obveznosti je večkrat potožil v pismih Martinu Kuraltu. Zapisal je, da se je kot knjižni revident znašel v nezavidljivem položaju, ker ni imel prostih rok, ampak je moral izvajati ukaze nadrejenih,¹⁰ ki pa porajajoče slovenske literarne ustvarjalnosti niso sprejemali z odprtostjo in naklonjenostjo: »Naša peščica književnosti je na tleh. Odrejeno je, da tu v Ljubljani ne smemo tiskati nič, česar ne bi predložili dunajski cenzuri. Pravim:

⁸ To potrjuje Linhartovo pismo Martinu Kuraltu z dne 5. aprila 1781: »Gospod baron Zois, ki mi izkazuje čast s svojim prijateljstvom[.]« (Linhart 1950: 417) Njegovo tesnejše sodelovanje s Zoisom se je začelo s prevajanjem italijanskih arij v slovenščino, Zoisu pa je pomagal tudi pri snovanju slavistične knjižnice (Koblar 2013; Vidmar 2010: 19). Na Zoisovo pobudo je postopoma prešel k pisanju v slovenščini (Štih 2005: 292–293; Vidmar 2010: 24–25). 26. maja 1784 je v pismu Kuraltu zapisal: »zelo prijetna mi je bila vest o lepem jutru, ki ga napovedujete naši slovanski književnosti« (Linhart 1950: 424–425; prim. Gspan 1950: 544).

⁹ Najstarejši doslej znani dokument z navedbo Linharta v vlogi gubernijskega tajnika je okrožnica z dne 14. marca 1792 (OeStA, HHStA, AT-OeStAHHStA SB Auerperg VII-A-13-19-320).

¹⁰ Npr. Linhartovo pismo Martinu Kuraltu z dne 26. maja 1784: »Kumerdejeva slovnica se poraja. Jaz (NB kot knjižni revident samo trpeča žival, ki se mora le pokoriti ukazom visoke cenzure) jo imam v varstvu, dokler nas ne odveže naprošeni in pričakovani spregled dolžnosti, da moramo poslati dvojni izvod tega dela na Dunaj« (Linhart 1950: 425).

nič; izvzeti so le gledališki lepaki in podobno« (Linhart 1950: 426).¹¹ Tako rekoč sočasno z omembami vloge cenzurnega subjekta najdemo v Linhartovih pismih tudi navedbe, ki odstirajo njegov strah pred cenzuro njegovih lastnih besedil. Čeprav se nam ni ohranilo veliko arhivskih sledi, ki bi nam odstrle globino Linhartovih izkušenj v vlogi cenzurnega objekta, lahko z veliko gotovostjo rečemo, da se je teh tekom let nabralo veliko več in da so bile zanj veliko bolj mučne.

Linhartovo soočanje s cenzuro na dramskem področju

Miss Jenny Love (1780)

Linhart se je s cenzuro prvokrat srečal ob izdaji tragedije oziroma žaloigre *Miss Jenny Love* (Poniž 2007: 3–4). Njegov dramski prvenec v nemščini je nastal jeseni 1779, v sklepnem delu njegovega skoraj dveletnega bivanja na Dunaju (Gspan 1950: 492). Po prijaznem posredovanju prijatelja in pokrovitelja grofa Janeza Nepomuka Edlinga je drama izšla v Augsburgu. Za Linharta je bila možnost tiska v tem mestu več kot odlična. Augsburg je bil namreč od 13. stoletja pa vse do začetka leta 1806 t. i. cesarsko mesto (»Reichsstadt«), ki je uživalo posebno svobodo in imelo polne carinske, davčne in sodne pravice. Poleg tega je bil leta 1548, ko je cesar Karel V. izdal t. i. augsburški interim, v mestu uveden paritetni sistem oblasti in uprave, ki je prinesel enake pravice in enakovredno porazdelitev uradov med katoličani ter protestanti.¹² V praksi je to pomenilo, da je bilo mesto izredno tolerantno, zato ne presenečena, da so se ravno tukaj pogosto tiskale razne prepovedane knjige.

Da je Linhartovi odločitvi za tisk tragedije v Augsburgu lahko botroval strah pred cenzuro, lahko sklepamo po njegovem pripisu k pismu Martinu Kuraltu z dne 1. januarja 1780, kjer je zapisal: »Veselilo me bo, poslati Vam žalno igro, ki sem jo zložil in ki je bila pravkar dotiskana v Augsburgu. Črna

¹¹ Linhartovo pismo Martinu Kuraltu z dne 28. junija 1784.

¹² K umiritvi strasti med katoličani in protestanti je leta 1555 še dodatno pripomogel augsburški verski mir, paritetni sistem oblasti pa se je v Augsburgu ohranil tudi po koncu tridesetletne vojne in vestfalskem miru leta 1648 (Kießling: Reichsstadt).

je à la Shakespeare; bojim se pa, da bo imela čast, da jo bodo prepovedali izven cesarstva.« (Linhart 1950: 410)¹³ Linhartovo izražanje je na tem mestu nekoliko nenavadno in dvomno. Zdi se, da je z besedno zvezo »izven cesarstva« (»hors d'el Empire«) želel poudariti ironični pomen svojih besed (Gspan 1950: 528). Najbrž je hotel namigniti, da bo tragedija prepovedana izven »nemškega« dela Svetega rimskega cesarstva (oziroma izven Bavarske, katere geografski del je bilo mesto Augsburg), torej v Avstrijski monarhiji. Kljub očitnemu namigovanju na stroge avstrijske cenzurne ukrepe in na možne težave ob uvozu knjige na avstrijsko ozemlje, pa se je Gspanu zdelo verjetneje, da so na izbiro kraja izdaje drame v večji meri vplivale zveze z založnikom, ki jih je Linhartu pomagal vzpostaviti grof Edling, kot pa strah pred cenzuro (Gspan 1950: 492–493).

Čeprav je Linhart Kuraltu tiskani izvod obljubil že 1. januarja 1780 in obljubo ponovil februarja, je pri tiskanju prišlo do nepričakovanega zapleta, zato je drama izšla šele okrog velike noči (Linhart 1950: 410–412; prim. Gspan 1950: 492). Natisnil jo je augsburški tiskar Conrad Heinrich Stage. Njegova založba je v drugi polovici 18. stoletja (poleg založbe Klett) veljala za najpomembnejšo nemško protestantsko založbo. Dejstvo, da je Stage sprejel Linhartov prvenec, pomeni, da je bilo njegovo delo primerljivo s tedanjo dramsko produkcijo in da je v njem prepoznal obetavnega dramatika (Mihurko Poniž 2012: 4–5). Kljub tako spodbudni založniški popotnici in Edlingovemu »botrstvu« pa ta Linhartova tragedija ob objavi ni zbudila veliko zanimanja in ni bila deležna spodbudnih ocen. Ne glede na to jo lahko (opirajoč se zlasti na dejstvo, da je njen avtor desetletje pozneje postal osrednji slovenski dramatik), skupaj z Devovim libretom *Belin*, ki je nastal tako rekoč sočasno (leta 1780), uvrstimo med začetke slovenske posvetne dramatike (Vidmar 2005: 148).

Linhart je svoje avtorstvo na naslovnici drame izdal le z začetnicami svojega imena in priimka: »von A. Th. L.« (Linhart 1780). Tudi pod posvetilo grofu Edlingu se ni podpisal s polnim imenom (»von A. L.«). Dramo *Miss Jenny Love* je z Linhartom prvi povezal Marko Pohlin v *Biblioteki Kranjske*, v *Literaturi Slovencev* pa jo je omenil tudi Matija Čop. Pozneje je nekaj časa veljala za izgubljeno. Ponovno jo je odkril France Kidrič, ki jo je našel v dunajski Dvorni knjižnici (današnji Avstrijski narodni knjižnici). Literarna zvrst in snov, za

¹³ »J'aurai le plaisir, de Vous envoyer, une pièce tragique, que j'ai composé, et dont l'impression vient d'être achevée à *Ausbourg*. Elle est noire, à la *Schakespear* (sic!); et je crains, qu'elle aura l'honneur, d'être défendue hors d'el Empire« (Linhart 1950: 268).

kateri se je Linhart odločil, in njegova izbira nemščine razkrivajo njegove velike literarne ambicije (Vidmar 2005: 147–148). Čeprav njegova pisma Martinu Kuraltu dajejo lažen vtis, da se je pri snovanju drame zgledoval predvsem pri Shakespearju,¹⁴ je njegov vpliv nanjo verjetno le posreden, opazen je predvsem v izbiri prizorišča in načinu prikaza skrajnih človeških značajev, razpoloženj in odzivov (Linhart 1950: 492–493; Vidmar 2005: 149; Kos 2007: 454–455). Nanj sta najverjetneje najmočnejše vplivala dva dramatika: Gotthold Ephraim Lessing (drami *Emilia Galotti* in *Miss Sara Simpson*) in Friedrich Maximilian Klingler (drami *Die Zwillinge* in *Sturm und Drang*). V drami je mogoče zaznati preplet raznolikih tem in motivov, ki so značilni za vmesno obdobje med razsvetljenstvom in predromantiko (Vidmar 2005: 162–163; Kos 2007: 456–458). Zaznavni so tudi vplivi baroka, kar pa, glede na to, da se je kot jezuitski učenec od blizu srečal z jezuitskim gledališčem, nikakor ne preseneča (Kos 2007: 455). Dramo bi lahko označili tako za razsvetljensko meščansko tragedijo kot tudi za predromantično viharniško dramo (Kos 2007: 456–457).

Slika 1. Naslovnica drame *Miss Jenny Love*, 1780. NUK.

¹⁴ Linhartovo pismo Martinu Kuraltu z dne 1. januarja 1780: »Črna je à la Shakespear« (Linhart 1950: 410).

Linhart je bil sprva na svojo dramo zelo ponosen.¹⁵ Bil je vesel pozitivne ocene v italijanskem govornem prostoru, za katero je bil zaslužen prav prijatelj Martin Kuralt (Gspan 1950: 494).¹⁶ Pozneje se je njegovo navdušenje nad njo nekoliko ohladilo. Morda je v jezi celo sežgal nekaj njenih izvodov, kot je to storil z *Blumen aus Krain*. Ker pa je bila drama natisnjena v tujini in po monarhiji razširjena le v varnem in omejenem obsegu, pa požig ni mogel biti tako drastičen kot v primeru njegove nemške pesniške zbirke (Gspan 1950: 494, 496).

Za poznavanje ozadja nastanka drame *Miss Jenny Love* so odločilnega pomena zlasti Linhartova pisma prijatelju Martinu Kuraltu, saj pomagajo rekonstruirati časovnico nastanka in tiska drame. Še pomembnejša pa so z vidika raziskave Linhartovih izkušenj s cenzuro. Čeprav je Gspan menil, da so pri Linhartovi odločitvi za tiskanje v Augsburgu prevladale Edlingove zveze z založnikom in da je bilo izogibanje cenzuri drugotnega pomena (Gspan 1950: 492–493), pa Linhartove izjave cenzure nikakor ne podcenjujejo.¹⁷ Ko besedo zapiše in z njo namiguje na vse njene zlovešče podrobnosti, pri tem uporabi celo veliko začetnico. V njegovem pismu Kuraltu z dne 24. februarja 1780 beremo: »Moja igra je dotiskana, pravite? Mogoče – toda jaz ne vem nič o tem. To pa, o čemer Vas lahko z veseljem zagotovim, je, da mi je gospod Stage, tiskar mojega dela, pisal z zadnjo pošto, da mi ga namerava poslati okrog velike noči po zanesljivi poti, tako da bo varno pred nevšečnostmi *Cenzure*.« (Linhart 1950: 412) Sodeč po zapisanem se zdi, da se najmanj zmotimo, če sklenemo, da je bil Augsburg za Linharta najprikladnejši iz več razlogov. Ker mu je »boter« Edling že pripravil teren, se mu kot mlademu »anonimnežu« ni bilo potrebno ukvarjati z zamudnim iskanjem založnika, izgnil pa se je tudi mučnemu ukvarjanju s težavnimi cenzurnimi postopki in je tako svoj dragoceni čas na Dunaju lahko porabil za iskanje kariernih priložnosti zase.¹⁸ Verjetno je ocenil,

¹⁵ Linhartovo pismo Martinu Kuraltu z dne 24. februarja 1780: »Ne bodite hudi, lahko ste brez skrbi, da ga boste za gotovo dobili, toda s tem pogojem, da mi poveste svoje mnenje, zato da bom mogel po tem presoditi vrednost svojega dela.« (Linhart 1950: 412)

¹⁶ Linhartovo pismo Martinu Kuraltu z dne 1. novembra 1780: »Bodite tako prijazni, gospod, in zahvalite se v mojem imenu tistemu mlademu Florentincu, ki je bil tako prizanesljiv. Čudim se, da me ne omalovažujejo v tisti deželi, ki je bila zmerom domovina vsega lepega in ki nikdar ni hotela videti nikakih lepot onstran Alp. Morda doživimo dan, ki bo združil nemški okus z italijanskim.« (Linhart 1950: 414)

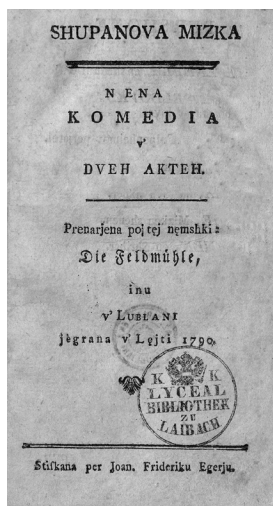
¹⁷ Prim. Linhartovo pismo Martinu Kuraltu z dne 1. januarja 1780 (Linhart 1950: 410).

¹⁸ Linhart je v pismu Martinu Kuraltu z dne 1. novembra 1780 omenil dobro uradniško službo na Dunaju, do katere je najverjetneje prišel februarja 1780 in jo nato opravljal

da bi bila cenzura pred tiskom zanj trši oreh in da bo avstrijski cenzuri, kljub temu da je lahko upravičeno računal na težave ob vnosu večjega števila knjig na ozemlje avstrijskega cesarstva, lažje kljubovati, ko bo knjiga že natisnjena. V izogib cenzuri sta s tiskarjem izvode drame v javnost pošiljala po varnih in zanesljivih poteh. Zdi se, da sta bila pri tem uspešna, saj v Linhartovih pismih ne zasledimo izjav, ki bi nakazovale na bližnja srečanja s cenzuro.

Županova Micka (1789/1790)

Linhartovi najpomembnejši dramski besedili, veseloigri *Županova Micka* in *Matiček se ženi*, sta morali že med nastajanjem računati s tem, da se bosta morali spopasti z dvostopenjsko cenzuro: potrebovali sta tako dovoljenje za tisk kot tudi še težje dostopno dovoljenje za uprizoritev. V primerjavi z *Miss Jenny Love* so bile zanj otežujoče poostrene politične razmere, ki jih je povzročila francoska revolucija, poleg tega pa še njuna vsebina, ki je vsebovala več prevratniških idej kot njegov prvenec. Na žalost se doslej ni našel še noben arhivski zapis v zvezi s cenzurnima postopkoma obeh dram (Dović 2020: 249–250).

Slika 2. Naslovnica Linhartove prve veseloigre *Županova Micka*, 1789/1790. NUK.

vs do avgusta istega leta oziroma do vrnitve v Ljubljano (Linhart 1950: 414; prim. Gspan 1950: 532).

Linhartova prva slovenska veseloigra *Županova Micka* predstavlja temeljni kamen slovenskega posvetnega gledališča. Sodeč po oglasu ljubljanskega knjigarnarja Korna je v tisku izšla že pred 19. decembrom 1789. Podatek na naslovnici, ki pravi, da je bila v Ljubljani uprizorjena leta 1790, je le delno pravilen. Vemo namreč, da so jo v stanovskem gledališču prvokrat igrali že 28. decembra 1789, ponovno pa so jo uprizorili kmalu po novem letu 1790. Na naslovnici lahko preberemo tudi, da je veseloigra prirejena po nemško pisani *Die Feldmühle* (1777) in da jo je natisnil ljubljanski tiskar Janez Friderik Eger. Avtorja priredbe veseloigre na naslovnici iščemo zaman (Linhart 1790a; Gspan 1950: 468).¹⁹

Prva zelo pozitivna ocena *Županove Micke* je sledila že dan po predstavi. Objavljena je bila na naslovni strani *Laibacher Zeitung*, dne 29. 12. 1789. Na pomembnost uprizoritve opozarja tudi dejstvo, da je recenzija dobila najodličnejše – prvo – mesto med novicami prejšnjega dne. V njej je bilo poudarjeno, da tudi slovenski (»kranjski«) jezik – enako kot ruski, češki in poljski, premore vse potrebne lastnosti (gibčnost, prožnost, moč in blagoglasnost) za vstop na dramski oder. Iz besed veje narodni ponos in prepričanje, da predstava pomeni pomemben mejnik v slovenski literaturi: »[T]udi ves narod je ponosen na vas in vas bo ovekovečil v letopisih literature ter bo dejal: ‚Ti so bili, ki so položili temelj za izpolnitev svojega materinega jezika in ga napravili uporabnega tudi za *soccus*.‘« (Gspan 1950: 468–469). Avtor recenzije bi lahko bil Linhartov zaščitnik baron Žiga Zois, morebiti pa jo je napisal celo Linhart sam.

Sodeč po vsem zapisanem se Linhartovi *Županovi Micki* s cenzurnimi mlini ni bilo potrebno boriti. Ker pa se doslej ni našel noben dokument o poteku cenzurnega postopka, je naše sklepanje o njem zgolj hipotetično. Alfonz Gspan je predvideval, da *Županova Micka* enako kot predtem njena predloga, veseloigra Josepha Richterja, *Die Feldmühle* (natisnjena in uprizorjena na Dunaju leta 1777), težav z dunajsko cenzuro ni imela. Sklepal je, da jo je Linhart oddal v pregled cenzurni komisiji pod vodstvom Franza Karla von Hägelina²⁰ septembra 1789 in že oktobra dobil tako dovoljenje za tisk kot uprizoritev (Gspan 1950: 461–462). Veseloigro *Županova Micka* je Linhart v pismu Karlu Gottlobu Antonu z dne 26. januarja 1790 označil za tvegan poskus:

¹⁹ Prim. Šrimpf 2012. Avtor prispevka poudari, da Linhart ni tajil, da je *Županovo Micko* »prenaredil« po nemški predlogi, in razmišlja o tem, kako jo pravilno prevodoslovno opredeliti.

²⁰ Karl Hägelin je v gledaliških cenzurnih zadevah nasledil Josepha von Sonnenfelsa. To službo je opravljal od leta 1770 pa vse do 1804 (Bachleitner 2017: 240).

Tvegaj sem poskus, sestaviti kranjsko veseloigro z imenom *Županova Micka, Marie, die Tochter des Supans*, in jo dal uprizoriti v tukajšnjem stanovskem gledališču. To je bil prvi poskus, odkar stanujejo Slovani na Kranjskem. Z veseljem sem videl, kako zelo se ti Slovani, ki jih že stoletja germanizirajo, še zmerom čutijo Slovane, s kakšnim entuziazmom visijo na svojem jeziku, na lastnih šegah, na svoji izvirnosti. (Gspan 1966: 152)

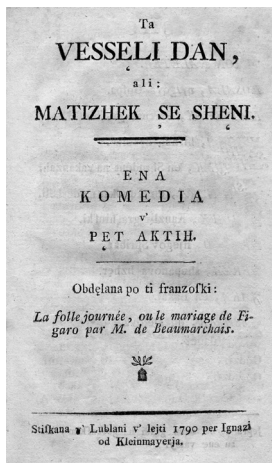
Ta veseli dan ali Matiček se ženi (1790)

Oktober 1790 se je Linhart v pismu Karlu Gottlobu Antonu pohvalil, da si je upal tvegati še en gledališki poskus v slovenščini: »Medtem sem tvegaj drugi poskus za slovansko gledališče in poslovenil *Le Mariage de Figaro par Mr. Beaumarchais*. Laskam si, da sem dokazal, kako zelo je naš jezik melodičen in kako zelo je dovzeten za najfinejšo komiko.« (Gspan 1966: 153) Svojo drugo, daljšo in tudi vsebinsko bolj dodelano veseloigro *Ta veseli dan ali Matiček se ženi* je začel pisati kmalu po uspešni uprizoritvi *Županove Micke*. Zaradi razvpite predloge, Beaumarchaisove igre *La Folle Journée, ou le Mariage de Figaro*, ki je kar šest let čakala na dovoljenje za uprizoritev (napisana 1778, uprizorjena 1784), je lahko Linhart na zaplete s cenzuro računal že v fazi snovanja. Čeprav se je trudil omiliti družbenokritične osti svoje francoske predloge (Gspan 1950: 480), se jim kljub priredbi oziroma »ponašitvi« ni želel odpovedati v celoti.²¹

Ker se nam tudi za to dramo dokumenti cenzurne komisije niso ohranili, lahko le ugibamo, da se je v vlogi cenzorja ponovno znašel Franz Karl von Hägelin. Niti v slovenščino »zakodirana« in v tedanjo slovensko stvarnost »preoblečena« Linhartova priredba se očitno ni mogla skriti cenzorjevemu budnemu očesu. Čeprav ni znal slovensko, je bilo zanj povsem dovolj že to, da se je na naslovnici pojavilo Beaumarchaisovo ime in prepovedani naslov (Linhart 1790b). Konservativni gledališki cenzor je pod vplivom razburjenja nad nemškimi prevodom zloglasnega izvirnika, ki je seglo vse do cesarja Jožefa II. in v leto 1785, uprizoritev *Matička* prepovedal, tisk pa odobril (Gspan 1950: 476; Smolej 2005: 192; Dovič 2020: 250–252). Podobna usoda je verjetno v avstrijskem cesarstvu doletela tudi vse druge prevode in predelave istega dela. V duhu tega predvidevanja je Linhartovo omembo uprizoritve nemške različice Beaumarchaisove drame v Ljubljani, ki jo je navrgel med vrsticami *Matička*, najverjetneje potrebno razumeti kot pesniško izmišljotino (Gspan 1950:

²¹ Prim. Gspan 1967: 268–284, kjer je avtor primerjal fabulo in »program« Beaumarchaisove Figarove in Linhartove Matičkove ženitve.

477). Povsem nemogoče pa to vendarle ne bi bilo, saj vemo, da se je cenzor Hägelin pritoževal, da nadzor nad dramskimi uprizoritvami ni popoln in da se občasno katera od na Dunaju prepovedanih dram pojavi na katerem od odrov na obrobju monarhije (Dovič 2020: 253–254).

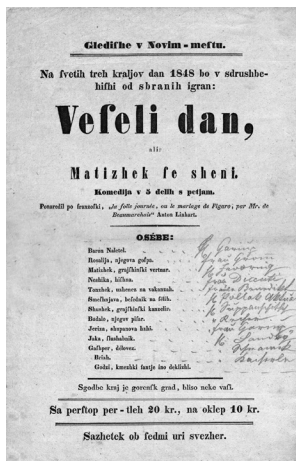
Slika 3. Naslovnica Linhartove veseloigre *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*, 1790. NUK.

Po Gspanovem predvidevanju je veseloigra šla v tisk v drugi polovici leta 1790. Natisnil jo je Ignac Kleinmayer (Gspan 1950: 474). Ime avtorja slovenske priredbe je enako kot pri *Županovi Micki* na naslovnici izpuščeno (Linhart 1790b). Linhart je upal tudi na postavitev drame na oder. Zdi se zelo verjetno, da so se dejansko aktivno lotili priprav za uprizoritev: temu v prid govori ohranjena scenska glasba, ki jo je napisal Janez Krstnik Novak (Gspan 1967: 268).²² Skladatelj glasbeni zapis priča, da je dobro poznal Mozartovo glasbo in da je imel pri skladanju pred očmi instrumentalne možnosti, ki jih je nudilo tedanje ljubljansko okolje (Cvetko 1955: 686). Kljub vsem prizadevanjem pa *Matiček* na oder ni smel. Čeprav sta Janez Bleiweis in Leopold Kordeš trdila, da so ga v Ljubljani igrali večkrat (1790 in 1792), pa to najverjetneje ne drži (Gspan 1950: 481; Ugrinovič 2001: 54). Prvič je bil uprizorjen šele 6. in 9. januarja leta 1848 v Novem mestu.²³ Verjetno ni naključje, da je po skoraj šestdesetletnem

²² NUK, M tre Novak, J. K. Figaro.

²³ NUK, Ms 1387.

»zorenju« *Matičkovi* novomeški premieri kmalu sledilo več ponovitev, ki so bile sprva tiha uvertura, potem pa vse bolj zgovoren odmev marčne revolucije. V tem duhu je bila zastavljena tudi krstna predstava *Matička* v Ljubljani, dne 24. januarja 1849, ki je poudarila in nadgradila nekatere Linhartove družbeno-kritične osti (Gspan 1950: 482).

Slika 4. Plakat za krstno uprizoritev Linhartovega *Matička* 6. januarja 1848 v Novem mestu. NUK, Ms 1387.

Linhartovo soočanje s cenzuro na zgodovinopisnem področju

Prvi zvezek *Poskusa zgodovine Kranjske* (1788)

Prvi zvezek zgodovinopisnega dela *Verfuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Oesterreichs* je Linhart začel snovati leta 1784. Najverjetneje je imel takrat pripravljen že vsaj zelo natančen osnutek dela, ki je postalo eno temeljnih del slovenskega preporeda (Koblar 2013). Že na samem začetku je mislil tudi na pridobivanje dovoljenja za natis (Gspan 1950: 551). Za reševanje »sitnosti s cenzuro« je prosil Martina Kuralta.²⁴ Kaj točno je imel

²⁴ Linhartovo pismo Martinu Kuraltu z dne 26. maja 1784: »Prvi del moje *Zgodovine* postane kmalu resna stvar. Morda bom poslal rokopis Vam, če boste dotlej še na

s tem v mislih, ne vemo. Glede na to, da je iskal tudi možnosti, kako zaobiti vsaj katero izmed cenzurnih zahtev – izogniti se je namreč želel obvezi, da predloži v cenzuro dva izvoda rokopisa²⁵ – pa bi morda lahko imel v mislih še kaj več kot le prošnjo, da bi Kuralt namesto njega odnesel rokopis v cenzurni urad. Iz poznejše korespondence s Kuraltom je razvidno, da je še celi dve naslednji leti intenzivno delal na tem spisu. V veliko oporo pri pisanju mu je bilo delo Karla Gottloba Antona z naslovom *Erste Linien eines Versuches über der Alten Slawen Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse* (»Prve linije eseja o poreklu, navadah, običajih, mnenjih in znanju starih Slovanov«, Leipzig 1783–1789).²⁶ V pismu 18. februarja 1785 je zapisal: »*Moja zgodovina*. [...] Tudi ta nastaja. Bolje bo, če pridem z njo prepozno na svetlo kakor prezgodaj. Svet ne bo nič izgubil, čeprav nikoli ne izide. Če pa se mi prezgodaj izmuzne iz rok, nimam več možnosti, da jo izboljšam.« (Linhart 1950: 432) Prvi zvezek *Versuch einer Geschichte von Krain* je posvetil grofu Franzu Antonu Khevenhüllerju, guvernerju notranjeavstrijskih dežel, in kranjskim deželnim stanovom (Linhart 1788). Predgovor spisa je datiran s 1. majem 1786 (Linhart 1981: 11), rokopis pa je cenzura v branje prejela 24. maja 1786. Pregledal ga je Constantin Franz von Kauz, ki je bil od leta 1781 zadolžen za cenzuro pravnih in zgodovinopisnih del (Bachleitner 2017: 65). Ne vemo, ali je ohranjeni rokopis (Ms 345, 1. zv.) eden od dveh cenzurnih rokopisov ali pa je morda Linhartu uspelo doseči, da je v cenzurno branje oddal le enega (Gspan 1967: 238). Cenzor ni imel nobenih pripomb, zato je Linhart zanj dobil »admittitur«,²⁷ kljub temu pa se je tiskanje precej zavleklo. Najverjetneje je šlo delo v tisk v drugi polovici leta 1786,²⁸

Dunaju, in Vas prosil za prijaznost, da boste namesto mene vzeli nase sitnosti s cenzuro.« (Linhart 1950: 425)

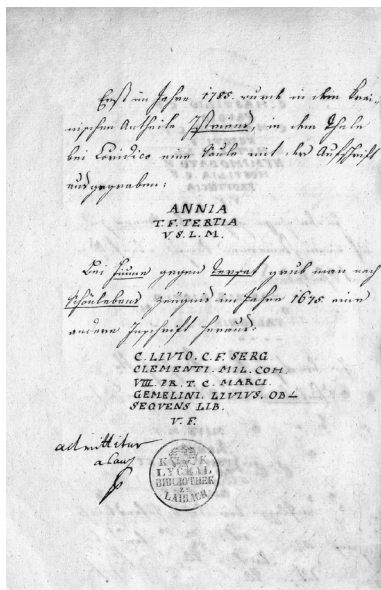
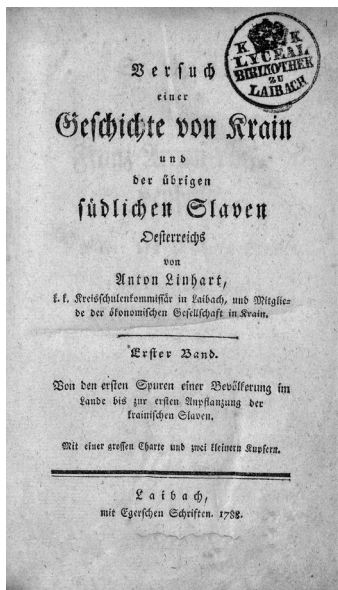
²⁵ Prim. Linhartovo pismo Martinu Kuraltu z dne 18. februarja 1785: »Povejte mi, kakšen moč je Swieten. Ali bi mu smel pisati kar naravnost, če bi ga npr. prosil, naj mi spregleda, da mi ne bi bilo treba vložiti rokopisa v dvojniki?« (Linhart 1950: 432)

²⁶ Prim. Linhartovo pismo Martinu Kuraltu z dne 18. avgusta 1784 (Linhart 1950: 428; prim. Gspan 1950: 554).

²⁷ Prim. NUK, Ms 345, 1. zv., str. 474.

²⁸ V *Laibacher Zeitung* je bil že 17. avgusta 1786 objavljen oglas, s katerim je Linhart opozoril javnost, da bo v kratkem izšel prvi del zgodovinopisnega dela o deželi Kranjski in njenih prebivalcih (Gspan 1950: 562–563). Ob koncu leta, dne 8. decembra 1786, pa je Linhart v pismu Kuraltu napisal, da se njegova zgodovina že tiska (Linhart 1950: 436).

marca 1787 je bilo natisnjenih 20 pol besedila.²⁹ Čeprav se je tisk že septembra 1787 bližal koncu,³⁰ je bilo delo pri tiskarju Egerju (»mit Egerfchen Schriften«) v Ljubljani v celoti natisnjeno šele leta 1788.³¹

Sliki 5 in 6. Naslovnica 1. zvezka Linhartovega natisnjenega *Poskusa zgodovine Kranjske*, 1788, in izsek zadnje strani rokopisa 1. zvezka *Poskusa* z zaznamkom »admittitur« in podpisom cenzorja Kauza (»a Cauz«). NUK, Ms 345, 1. zv., str. 474.

²⁹ Linhartovo pismo Martinu Kuraltu z dne 13. marca 1787: »Dvajset pol moje zgodovine so že natisnili[.]« (Linhart 1950: 438)
³⁰ Linhartovo pismo Martinu Kuraltu z dne 27. septembra 1787: »Prvi del moje zgodovine bo v nekaj tednih dotiskan.« (Linhart 1950: 440)
³¹ Če sodimo po Linhartovem pismu Kuraltu z dne 4. junija 1788, je prvi zvezek *Poskusa* izšel najpozneje maja 1788 (Linhart 1950: 441).

Drugi zvezek *Poskusa zgodovine Kranjske* (1791)

Če sodimo po Linhartovih pričevanjih v pismih lužiškosrbskemu preroditelju Karlu Gottlobu Antonu, mu je cenzura drugega zvezka *Verfuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oeſterreichs* povzročila precej več preglavic. V pismih se nakazuje skoraj dveletno zorenje besedila za tisk. Linhart je 26. marca 1789 zapisal, da bo šlo njegovo delo kmalu v tisk.³² Slabo leto pozneje, 26. januarja 1790, je potožil, da je delo že skoraj končano, a da ga muči še nekaj odprtih vprašanj.³³ 6. oktobra istega leta je zapisal, da izid dela otežujeta pomanjkanje papirja in cenzurni pritisk: »Mislil sem, da vam bom mogel hkrati s tem pismom poslati drugi zvezek svoje *Zgodovine Kranjske*. Toda deloma cenzurni pritisk, deloma pomanjkanje papirja sta doslej ovirala izid.« (Gspan 1966: 153) Ta novica nekoliko preseneča, saj lahko iz ohranjenega cenzurnega izvoda razberemo, da ga je cenzura v branje prejela šele 31. januarja 1791, svojo odločitev, »omissis deletis imprimatur«, pa je sprejela 7. februarja 1791.³⁴ Predpostavljam, da je Linhart na tem mestu s »cenzurnim pritiskom« namigoval na strah pred cenzuro, ki se je najverjetneje kazal v obliki samocenzure in izredno previdne ubeseditve tistih tem, ki bi lahko bile v očeh cenzorja sporne. Njegovo pismo Karlu Gottlobu z dne 8. marca 1791 kaže, da so se njegovi strahovi uresničili in da je v njegov rokopis posegla cenzura. Največ popravkov naj bi utrpeli poglavji »Verstvo« in »Hierarhija«: »Slednjič sem dobil svoj rokopis iz cenzure. Poglavji *Verstvo* in *Hierarhija* sta to pot obupno trpeli, in sicer tako, da se čutim prisiljenega vložiti priziv na dvoru. V naših državah žal ne more iti drugače, dokler imajo farji proste roke.« (Gspan 1966: 154) Linharta je takšna odločitev zelo ujezila, zato se je sklenil pritožiti na dvor. Ne vemo, ali je to namero uresničil ali ne. Vemo pa, da je bilo delo konec leta 1791 ali morda na začetku leta 1792 uspešno natisnjeno.³⁵

³² Linhartovo pismo Karlu Gottlobu Antonu z dne 26. marca 1789 (vsi citati iz Linhartovih pisem Karlu Gottlobu Antonu so navedeni po Gspanovem prevodu iz nemščine): »V drugem delu, ki pojde kmalu v tisk, bom nadrobneje razložil svoje mnenje o splošnih in posebnih imenih Slovanov[.]« (Gspan 1966: 137)

³³ Linhartovo pismo Karlu Gottlobu Antonu z dne 26. januarja 1790: »Rokopis drugega dela moje zgodovine leži že končan pred mano. Toda v določenih točkah si še sam nisem na čistem.« (Gspan 1966: 152)

³⁴ NUK, Ms 345, 2. zv., str. 11, str. 285.

³⁵ Linhartovo pismo Karlu Gottlobu Antonu z dne 9. julija 1792: »Iz Leipziga dostavljeni Vam paket, ki je bil v njem drugi del *Geschichte von Krain* in prvi del prevoda *Stare zaveze*, je bil res moj.« (Gspan 1966: 155)

Natančen pregled popravkov v drugem zvezku *Poskusa zgodovine Kranjske* je pokazal, da je iz prečrtanih mest domala nemogoče ugotoviti, ali jih je črtal cenzor ali Linhart sam. Do podobne ugotovitve je v svoji raziskavi koncepcije slovenske zgodovine prišel že Fran Zwitter (Zwitter 1939: 364). Kot najzanesljivejša pot do ugotovitve, katera črtanja so posledica Linhartovega »svobodnega« popravljajna in katera bi lahko bila posledica cenzorjevega branja, se je pokazala primerjava črtanj in popravkov v prvem in drugem zvezku rokopisne različice *Poskusa*. Izkazalo se je, da gre v večini primerov najverjetneje za Linhartove lastnoročne popravke.³⁶ V drugem zvezku v primerjavi s prvim izstopata le dva načina prečrtavanja besedila (dolge poševne črte in debelejšje vodoravne črte),³⁷ ki pa sta v manjšini. Največ tovrstnih črtanj je v predgovoru,³⁸ ki ga je Linhart datiral kar trikrat: s 15. majem 1790, s 14. decembrom 1790 in nazadnje s 15. novembrom 1791 (Gspan 1967: 243–244; Štih 2005: 294).³⁹ Čeprav zunanja oblika teh črtanj namiguje na moč in neomajno zahtevo, pa se ne da z gotovostjo trditi, da gre v resnici za roko cenzorja. Ker gre za mesta, ki so pred tiskom doživela največ sprememb, je zelo verjetno, da je preureditev in spremembo teh delov besedila zahteval cenzor, dejansko prečrtal pa bi jih lahko tudi Linhart sam.⁴⁰

Naslednja stopnja iskanja možnih sledi cenzure je bila primerjava v rokopisu prečrtanih in popravljenih mest z ujemajočimi se mesti v tiskani različici. Tudi ta je pokazala, da je bil največ črtanj, popravkov, dopolnitev in preoblikovanj

³⁶ Tako v prvem (ki ne vsebuje nobenih cenzorskih popravkov) kot v drugem zvezku se namreč pojavljajo enaki tipi popravljajna besedila (z večkrat ostro ukrivljeno ali lomljeno črto, z vijugasto črto, z enojno ali dvojno vodoravno črto), pri čemer sta najpogostejši daljša ostro ukrivljena ali lomljena in daljša vijugasta črta.

³⁷ Npr.: NUK, Ms 345, 2. zv., str. 3v–4r, 59–60, 62, 74, 259–260.

³⁸ Prim. NUK, Ms 345, 2. zv., str. 3v–4r.

³⁹ Prim. NUK, Ms 348.

⁴⁰ Možno bi bilo tudi, da je mesta, ki jih je treba za tisk popraviti, cenzor Linhartu sporočil v posebnem dopisu, za katerim pa se je pozneje izgubila vsaka sled. Če je Linhart oddal v cenzuro dva izvoda rokopisa, bi bila lahko cenzurna črtanja tudi v drugem, danes neohranjenem izvodu. Možno bi bilo tudi (a je manj verjetno), da je Linhart ta mesta črtal in popravil že pred oddajo rokopisa v cenzurno branje.

deležen predgovor,⁴¹ poleg njega pa še nekaj drugih posameznih mest.⁴² Kot primer popravka navajam odlomek iz rokopisne in tiskane različice besedila predgovora. Iz njiju je razvidno, kako zelo je moral Linhart omiliti in preoblikovati svojo izjavo in upanje za boljšo (politično) prihodnost Slovanov, ki je telo iz nje, in se raje osredotočiti na terminološki problem uporabe pojma Ilirija ter tako svoj avstroslavizem izraziti le posredno:

Velika ideja, vredna filozofa na prestolu, pridržana Leopoldu II., ki je v prvem letu svoje modre vlade pretehtal vrednost svojih narodov. Zborovanje ilirskega naroda v Temešvaru in na novo ustanovljena ilirska dvorna pisarna na Dunaju bosta ostali značilni epohi v slovanski zgodovini. V tem pogledu bi morala imeti celotna zgodovina notranje-avstrijskih Slovanov odločno tudi pomen pripravljalnega dela za tistega učenjaka, ki jo bo nekoč podal. (Gspan 1967: 246 – prevedeno po Ms 345, 2. zv., str. 3r–3v)

Zdi se, da prinaša Ilirski dvorni urad na Dunaju ogrskim Slovanom, katerim je pravzaprav namenjen, znamenito dobo. Pri tej priložnosti mi ne bo nihče zameril, če izrazim kot zgodovinar Slovanov željo, da bi vsaj znanstveniki ne uvajali imena, ki je v slovanski literaturi tako brez pomena, odkar je kritika osvetlila njena nejasna področja. S tem mislim na ilirsko narodnost, ilirski jezik, Ilirski dvorni urad. Ilirija ne obstaja več[.] (Gspan 1981: 171 – prevedeno po Linhart, *Verfuch einer Geschichte von Krain*, 2. zv., konec 2. in začetek 3. nepaginirane strani »Predgovora«)

⁴¹ Prim. NUK, Ms 345, 2. zv., str. 3r–4r in Linhart, *Verfuch einer Geschichte von Krain*, 2. zv., »Vorrede« (»Predgovor«), 2. in 3. str. (nepag.). Besedila, ki ga najdemo od zadnjih vrstic besedila na 3. strani tiskanega »Predgovora« pa do konca prvega odstavka na 5. strani, v rokopisu ni. V njem na str. 4r, in sicer na koncu popravljenega levega stolpca besedila, najdemo le znak za manjkajoče besedilo. List z besedilom, ki bi ga bilo potrebno vstaviti na tem mestu, pa se v drugem zvezku rokopisa Ms 345 ni ohranil. Prav tako v rokopisni različici, z izjemo zahvale Karlu Gottlobu Antonu, Francu Antonu Breckerfeldu ter Blažu Kumerdeju (prečrtano besedilo v desnem stolpcu na str. 4r v Ms 345), ne najdemo besedila, s katerim se zaključí natisnjeni »Predgovor«. Očitno je bilo besedilo, ki ga najdemo od drugega odstavka 10. str. do konca 11. str. nepaginiranega natisnjenega »Predgovora« dodano tik pred tiskom. V rokopisu Ms 345 niti ni nakazano, da bi bilo potrebno na konec »Predgovora« še kar koli dodati. Na tem mestu se je Linhart najprej zahvalil za pomoč Karlu Gottlobu Antonu, Francu Antonu Breckerfeldu in Blažu Kumerdeju (že omenjeno prečrtano besedilo na str. 4r v Ms 345), nato pa pojasnil težave pri izbiri črk za zapis nekaterih slovanskih glasov in poudaril slovanski izvor imena kranjskega glavnega mesta.

⁴² Prim. NUK, Ms 345, 2. zv., str. 59–60, 74, 146, 259–260.

Na drugih popravljenih mestih drastičnih opustitev in sprememb besedila ne zaznamo: največkrat gre za manjše vsebinske (in tudi jezikovne) popravke, ki so bili v tisku večinoma upoštevani.⁴³ Na neujemanja med rokopisnim in natisnjenim besedilom naletimo tudi na neprečrtanih mestih (Zwitter 1939: 364).⁴⁴ Najbolj pa begajo tista mesta, ki so bila v rokopisu prečrtana in popravljena, v tisku pa so potem natisnjena v drugačni obliki.⁴⁵ V vseh primerih gre zelo verjetno za mesta, ki bi se cenzorju lahko zdela problematična.⁴⁶ Pomenljivo pri njih je, da so bili nekateri predlagani rokopisni popravki upoštevani le deloma ali pa sploh niso bili upoštevani, nekateri deli besedila pa so bili natisnjeni v svoji spornejši različici. Ta ugotovitev povečuje verjetnost, da se je Linhart pritožil zoper za nj sporne cenzurne odločitve in tako dosegel nekatere kompromisne rešitve (Gspan 1967: 244).

Zato razmišljanja ne moremo nadaljevati, ne da bi si zastavili vprašanje, zakaj je Linhart pri končni redakciji dela pri vsebinsko spornejših delih besedila na nekaterih mestih sledil predlaganim popravkom,⁴⁷ spet na drugih pa jih je delno ali skoraj v celoti zaobšel.⁴⁸ Ne moremo se izogniti niti dilemi, ali drugi zvezek rokopisa Ms 345 predstavlja tako cenzurni kot tiskarski izvod ali ne. Če je odgovor pritrdilen, se nam takoj porodi novo vprašanje: kakšna je

⁴³ Prim. npr.: NUK, Ms 345, 2. zv., str. 30 in Linhart, *Verfuch einer Geshichte von Krain*, 2. zv., str. 35; NUK, Ms 345, 2. zv., str. 71 in Linhart, *Verfuch einer Geshichte von Krain*, str. 85.

⁴⁴ Na tovrstna neujemanja sem naletela po naključju, v ospredju raziskave pa so sicer bila v rokopisu popravljena mesta in njihova primerjava z natisnjeno različico. Večplastnost doslej odkritih neujemanj med rokopisnim in natisnjenim besedilom kliče k primerjavi celotnega besedila. Tako bi dobili globlji uvid v to, kateri popravki so bili posledica cenzure (in tudi samocenzure), kateri pa so bili »svobodni« avtorjevi popravki (tj. rezultat zorenja in poglobljanja njegovih raziskovalnih spoznanj tekom pisanja).

⁴⁵ Prim. npr.: NUK, Ms 345, 2. zv., str. 59 in Linhart, *Verfuch einer Geshichte von Krain*, 2. zv., str. 71 (1. odstavek); NUK, Ms 345, 2. zv., str. 74 in Linhart, *Verfuch einer Geshichte von Krain*, 2. zv., str. 88 (začetek poglavja); NUK, Ms 345, 2. zv., str. 259–260 (med tema stranema je vmesni neoštevilčeni (in prepognjeni) folij, popisan na obeh straneh) in Linhart, *Verfuch einer Geshichte von Krain*, 2. zv., str. 328–332.

⁴⁶ Temu potrjuje tudi način prečrtavanja besedila (z dolgimi poševnimi in debelejšimi vodoravnimi črtami). Prim. op. 36–38.

⁴⁷ Prim. NUK, Ms 345, 2. zv., str. 146 in Linhart, *Verfuch einer Geshichte von Krain*, 2. zv., str. 180.

⁴⁸ Prim. op. 45.

bila dejanska predloga za tisk (oziroma kje so lističi s končnimi Linhartovimi popravki) in kje se je izgubila? Je morda obstajal še drugi cenzurni izvod, v katerem bi našli vse popravke, ki jih najdemo v tisku, v Ms 345 pa jih pogrešamo? Zelo na mestu je tudi vprašanje, kdaj so nastali popravki, ki se ne ujemajo s popravki v ohranjenem drugem zvezku rokopisa Ms 345. So nastali potem, ko je bila Linhartova pritožba (če se je res odločil zanjo) uspešno rešena ali morda celo neodvisno od nje? Druga izmed možnosti bi bila precej (pre)drzna, a morda bi si Linhart zaradi izkušenj, ki si jih je nabral kot knjižnocenzurni revident, upal tvegati. Kot smo lahko razbrali iz enega njegovih pism Kuraltu, je premogel dovolj poguma tudi za soočanje z najvidnejšimi imeni dunajske dvorne cenzure, kot je bil Gottfried van Swieten (Linhart 1950: 432).⁴⁹

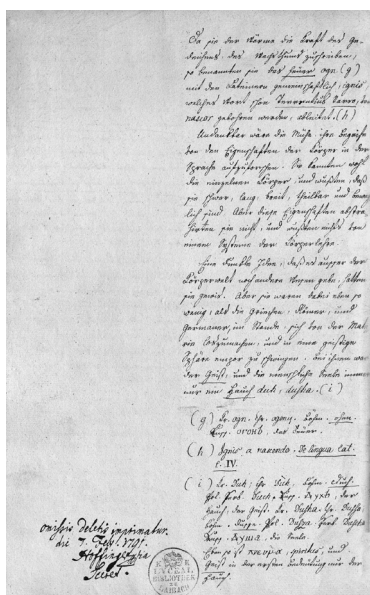
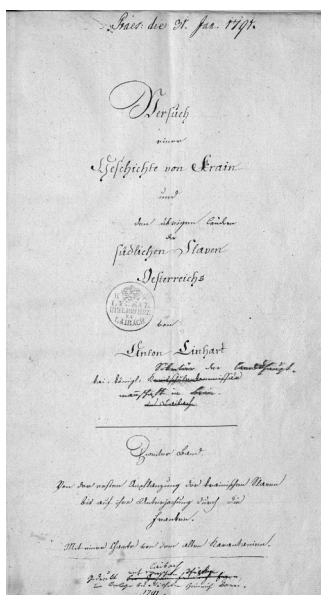
K Linhartovi ključnosti in samozavesti (ter morda celo blažitvi cenzurnega pritiska) bi lahko odločilneje pripomoglo njegovo učinkovito ter vestno opravljanje uradniških služb⁵⁰ in tudi njegova ugledna poznanstva ter zaščitništva. Najbolj »sveža« (in dobro plačana) Linhartova »usluga« kranjskim deželnim veljakom je bilo pisanje spomenice o vrnitvi stanovskih pravic. Nastala je kot odgovor na pobudo novega cesarja Leopolda II., ki je dal deželam možnost, da ob ukinitvi jožefinske davčne in urbarialne regulacije izrazijo svoje pritožbe ter želje. V spomenici, ki je datirana s 27. julijem 1790, je Linhart branil pravice plemstva. Ker to ni sodilo v njegov običajni delokrog, je bil za to delo tudi posebej plačan.⁵¹ Preseneča nas, da je spomenico pisal tako rekoč istočasno s svojim *Matičkom*, v katerem je izpostavil nekaj očitnih protifevdalnih osti (Zwitter 1981: 330–331, 345; Vodopivec 2005: 441, 460). Ob tem ne smemo pozabiti, da je šlo za naročeno delo, zato je Linhart moral upoštevati interese

⁴⁹ Prim. op. 25.

⁵⁰ Linhart je mdr. pripravil pobudo in načrt za ustanovitev licejske knjižnice v Ljubljani, predlog o ureditvi prostora za licej v razpuščenem frančiškanskem samostanu in prošnjo za obnovev študija filozofije na ljubljanskem liceju. Pomembno je tudi prispeval k ureditvi šolskih razmer v gorenjskem okrožju in sestavljal spomenico o svoboščinah, ki so jo deželni stanovi julija 1790 izročili novemu cesarju Leopoldu II. (Koblar 2013; Gspan 1950: 571; Ciperle 2009: 18–21; Zwitter 1981: 330–332; prim. NUK, Ms 348: Spomenica o vrnitvi stanovskih pravic).

⁵¹ Linhartovo pismo Martinu Kuraltu z dne 9. avgusta 1791: »Res je, da sem dobil od deželnih stanov za neko delo, ki sem zanj potreboval 4 tedne, 75 cekinov, toda – med nama rečeno – nimam se za to zahvaliti grofu Edlingu, marveč grofu Gaisruku (sic!). Baje je tudi res, da me predlagajo za gubernijskega tajnika s 1000 gld plače. Gotovo pa še ni.« (Linhart 1950: 444)

naročnikov. Kot (ambiciozni) in poslušni državni uradnik svojim delodajalcem (in zaščitnikom) ni mogel in najverjetneje niti ni hotel oporekati. Vemo namreč, da se je leta 1791 potegoval za službo gubernijskega tajnika (Vodopivec 2005: 445, 458). V veliki želji, da bi bil izbran prav on, se je s prošnjo za pomoč pri tej zadevi obrnil na grofa Janeza Nepomuka Edlinga⁵² in verjetno tudi na Janeza Gaisrucka.⁵³ Linhartova prošnja je bila nato na Dunaju ugodno rešena (Koblar 2013; Gspan 1950: 571), zato ne preseneča, da je drugi zvezek svojega *Poskusa* posvetil prav Gaisrucku, katerega tajnik je postal (Linhart 1791: naslovnica in posvetilo). Slednji bi tudi lahko prispeval odločilni delček k uspešnosti morebitne Linhartove pritožbe zoper cenzurna črtanja.

Sliki 7 in 8. Naslovnica 2. zvezka rokopisnega *Poskusa zgodovine Kranjske* z datumom začetka cenzurnega postopka na zgornjem robu strani (NUK, Ms 345, 2. del, str. 1r) in zadnja stran 2. zvezka rokopisnega *Poskusa* s cenzurno oznako »omissis deletis imprimatur« in podpisom sekretarja Hoffingerja. NUK, Ms 345, 2. zv., str. 285.

⁵² Linhartovo pismo Martinu Kuraltu z dne 18. julija 1791: »Ali ste že obiskali gospoda Edlinga? – Če tega še niste storili, potem napravite to meni na ljubo. Prav danes mu pišem, da ste na Dunaju. Moja bodoča usoda je večidel v njegovih rokah.« (Linhart 1950: 443)

⁵³ Prim. op. 51.

Enoznačnih odgovorov na zastavljena vprašanja o cenzuri in popravkih Linhartovega drugega zvezka *Poskusa zgodovine Kranjske* ob zelo fragmentarno ohranjenem gradivu cenzurnega postopka ne moremo dati. Nesporno je namreč le tisto, kar je zapisano v ohranjeni rokopisni predlogi drugega zvezka (Ms 345). Tako vemo, da je bil cenzurni postopek sorazmerno kratek. Od sprejetja rokopisa v pregled do izdaje sklepa je namreč minil le teden dni (31. januar – 7. februar 1791). Če razvežemo okrajšave, ugotovimo, da se je pod sklep »omissis deletis imprimatur« podpisal sekretar Hoffinger (»Hoffinger manu propria Secretarius«).⁵⁴ O njem iz virov in literature ne izvemo skoraj ničesar,⁵⁵ najverjetneje je šlo za tajnika (ali enega izmed tajnikov) cenzurne komisije. Poleg skopih uradnih informacij o cenzuri drugega zvezka *Poskusa* vemo le še to, kar je Linhart napisal v enem izmed pisem Karlu Gottlobu Antonu, in sicer da je cenzor imel največ pripomb nad poglavji »Verstvo« in »Hierarhija« (Gspan 1966: 154, 165). Poglavij z identičnima naslovoma v drugem zvezku *Poskusa* ne najdemo, je pa v njem več mest, ki se dotikajo teh dveh tem (Gspan 1966: 165).⁵⁶

Kljub vsem težavam s cenzuro je Linhart nadaljeval z delom in pripravil vsebinski načrt tretjega zvezka. V njem je želel obravnavati obdobje od Karla Velikega do rimsko-nemškega cesarja Friderika II. Če verjamemo Zoisovemu pričevanju v pismu nam neznanemu naslovniku, ki je nastalo tik po Linhartovi smrti, je bil v načrtu tudi četrti zvezek (Gspan 1967: 253). Načrtoval je tudi poljudni povzetek celotnega *Poskusa zgodovine Kranjske* v slovenščini, saj je želel, da bi njegova vsebina dosegla širši krog slovenskega prebivalstva. Čeprav

⁵⁴ NUK, Ms 345, 2. zv., str. 285.

⁵⁵ Trenutno vemo le, da se je v vlogi sekretarja 8. maja 1781 podpisal tudi pod dovoljenje za natis nemškega prevoda *Svetega pisma* na Dunaju (ÖNB, 217215-B.1).

⁵⁶ Teh dveh tem se dotika kar nekaj poglavij, v katerih se pojavljajo tudi pojmi »verstvo«, »vera«, »hierarhija«. Zdi se, da so bile poleg omenjenih pojmov sporne tudi nekatere politično-nacionalne oznake. Izmed več poglavij jih izpostavljamo le nekaj. V 1. vsebinskem razdelku knjige je npr. takšno XXXII. poglavje: »Mönchtum; Abt Severin im Noriko« – »Meništvo; opat Severin v Noriku« (Linhart 1791: 71 /Linhart 1981: 200/). V 2. vsebinskem razdelku pa npr. III. poglavje: »Patriarchen in Aquieja« – »Oglejski patriarhi« (Linhart 1791: 88–89 /Linhart 1981: 205/). V 3. vsebinskem razdelku je takšno I. poglavje: »Herkunft der Nation« – »Izvor naroda« (Linhart 1791: 180 /Linhart 1981: 234/), poleg njega pa še IX. in XVIII. poglavje: »Religion« – »Vera« (Linhart 1791: 247–267 /Linhart 1981: 257–263/) ter »Akkerbau« – »Poljedelstvo« (Linhart 1791: 328–335 /Linhart 1981: 285–287/).

usoda velikopoteznosti načrtovanega zgodovinopisnega dela ni bila naklonjena, je osnovni Linhartov poudarek – obravnavanje zgodovine Slovencev kot narodnostne celote – prišel lepo do izraza in pomeni pomemben preobrat v slovenskem zgodovinopisju (Štih 2005: 291).

Zaključek

Ugotovljena dejstva ter predvidevanja o cenzuri Linhartovih zgodovinopisnih del in hipoteze o cenzuri njegovih dramskih besedil kažejo na to, da je bilo z vidika oblastnega nadzora nad tiskano in gledališko govorjeno besedo najbolj nezاسlišano tisto, kar je namigovalo na prevratništvo z vidika politične ter družbene ureditve in kar je kazalo na naraščajočo narodno ter kulturno samozavest obrobja Avstrijske monarhije. V primeru Linhartovega zgodovinopisnega opusa je bilo za oblast sporno zlasti poudarjanje pretežno slovanske narave monarhije – vendar ne toliko s kulturnega kot s političnega vidika. S svojim pristopom je namreč Linhart postavil temelje avstroslavizmu. Dosedanji raziskovalci njegovega zgodovinopisnega opusa so menili, da se je sicer uklonil cenzuri, a uspel kljub temu uveljaviti »nacionalni koncept nasproti deželnemu« (Štih 2005: 294, 301). Po mojem mnenju bi bilo pravilneje reči, da je svoj začrtani koncept uspel uveljaviti kljub cenzuri, s čimer namigujem na to, da se cenzuri v resnici ni v polnosti uklonil. Tako sklepam, ker je primerjava v rokopisu popravljenih mest in natisnjene različice le-teh pokazala, da tisk ni nujno sledil predlaganim popravkom. Pogosto je uveljavil vsebinske rešitve, ki so bile srednja pot med prvotno (tj. nepopravljeno) in popravljeno rokopisno različico, na nekaj mestih pa je tisk celo bližje prvotni obliki kot predlaganemu popravku. To kaže na verjetnost, da se Linhart ni le nameraval, ampak da bi se tudi dejansko lahko pritožil zoper cenzurne popravke in dosegel neke vrste poravnavo. V povezavi s tem se mi zdi zelo posrečena Vodopivčeva oznaka Linhartova kot »poslušnega upornika«. Z njo je želel nakazati, da je bil Linhart kot uradnik »poslušen« in je deloval po predpisih ter ukazih nadrejenih, zasebno pa se je odločal bolj »uporno« in si je upal razmišljati s svojo glavo (Vodopivec 2005: 462). V kontekstu cenzure drugega zvezka njegovega *Poskusa* bi lahko trdili, da je njegovo »poslušno upornišvo« (podprto z zaščitništvom kranjskih veljakov in okrepljeno s samozavestjo karierno zelo uspešnega deželnega uradnika) iz zasebne vsaj deloma prešlo tudi v javno sfero ter ga opogumilo za nekatere bolj svobodomiselnne rešitve kočljivih mest.

Če pustimo ob strani Linhartove cenzurne strahove, ki so spremljali snovanje in natis dramskega prvenca, žaloigre *Miss Jenny Love*, je bilo z vidika cenzure njegovega dramskega opusa najbolj problematično dejstvo, da se je lotil predelave zloglasne in v avstrijskem prostoru nezaželene francoske predloge. Beaumarchaisova *La Folle Journée, ou le Mariage de Figaro*, omenjena na naslovnici njegovega *Matička*, je bila verjetno »edini« sporni moment za slovenščine nevesčnega cenzorja Hägelina, ki ostalih med dialoge skritih družbeno kritičnih osti in kritik ni mogel zaznati (in ga najverjetneje niti niso zanimale). Preveč je bilo zanj že to, da bi se nemirno in uporniško vzdušje francoskega »norega dne« prebudilo tudi na avstrijskem obrobju. Tako kot v predhodnih avstrijskih predelavah omenjenega Beaumarchaisovega dela je tudi v primeru slovenske različice besedila dovolil le natis, uprizoritev pa prepovedal. Ker *Matiček* ob izidu tiska gledališkega praga ni smel prestopiti, je jedro slovenskega »veselega dne« lahko tlelo le v zapisi besedi in je po dolgotrajnem čakanju za uprizoritev dozorelo ravno na začetku prelomnega leta 1848. Zdi se, da bi se boljši trenutek za *Matičkovo* premiero le stežka našel.

Viri

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica:

Glasbena zbirka:

M tre Novak, J. K. Figaro: Novak, Janez Krstnik, *Figaro* / Gedicht von Anton Linhart; Musik von J. B. Novak, [1790?]

Rokopisna zbirka:

Ms 345: Linhart, Anton Tomaž, 1786–1791: *Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Oesterreichs*, tiskarsko-cenzurni rokopis, 1. in 2. zvezek (priloga: 2 zemljevida)

Ms 348: Linhart, Anton Tomaž, 1786–1791: *Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Oesterreichs*, II–III [3 redakcije]; Spomenica o vrnitvi stanovskih pravic [odlomki koncepta]

Ms 1387: Bleiweis, Janez, VIII: Plakati za razne prireditve, plakat za uprizoritev Linhartove drame *Veseli dan*, Novo mesto, 6. 1. 1848

Linhartova natisnjena dela:

LINHART, ANTON TOMAŽ, 1780: *Miss Jenny Love: ein Trauerspiel in fünf Aufzügen*. Augsburg: bey Conrad Heinrich Stage.

LINHART, ANTON TOMAŽ, 1788: *Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Oesterreichs*. Erster Band. Laibach: mit Egerschen Schriften.

LINHART, ANTON TOMAŽ, [1790a]: *Šbupanova Mizka: ena komedia v' dveh akteh: prenarjena po tej nęmsbki: Die Feldmühle, inu v' Lublani jęgrana v' lejti 1790*. [V' Lublani]: stiskana per Joan. Frideriku Egerju.

LINHART, ANTON TOMAŽ, [1790b]: *Ta vešęli dan, ali: Matizbek še sbęni: ena komedia v' pęt aktib: obđelana po ti franzozski: La folle journée, ou le mariage de Figaro par M. de Beaumarchais*. Stiskana v' Lublani v' lejti 1790: per Ignazi od Kleinmayerja.

LINHART, ANTON TOMAŽ, 1791: *Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs*. Zweiter Band. Laibach: gedruckt mit Egerschen Schriften, im Verlage bei Wilhelm Heinrich Korn.

OeStA – Österreichisches Staatsarchiv:

OeStA, HHStA, AT-OeStAHHStA SB Auersperg VII-A-13-19-320):
Kurrende Der königl. Landeshauptmannschaft in Krain, 14. marec 1792

ÖNB – Österreichische Nationalbibliothek:

Cod. 9717: Swieten, Gottfried van, *Acta commissionis aulicae ad dirigendas res studiorum et censurae librorum a. 1783–1791*, Vol. I., Wien

Cod. 9718: Swieten, Gottfried van, *Acta commissionis aulicae ad dirigendas res studiorum et censurae librorum a. 1783–1791*, Vol. II., Wien

Cod. 9719: Swieten, Gottfried van, *Acta commissionis aulicae ad dirigendas res studiorum et censurae librorum a. 1783–1791*, Vol. III., Wien

Cod. 11934: Swieten, Gerard van, *Supplementum librorum prohibitorum*, Wien, 1751–1771

Cod. Ser. n. 9718: *Vorträge des Präsidenten bey der Studien- und Censurs-Hofkommission*, Wien, 1790

217215-B.1: *Biblia Sacra oder die Heilige Schrift des alten und neuen Testaments*, Wien, Trattner, 1781 (http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ19838410X, ogled 24. 2. 2023)

Spletni viri:

Kießling, Rolf: Reichsstadt. V: *Stadtlexikon Augsburg*, Wißner-Verlag (<https://www.wissner.com/stadtlexikon-augsburg/artikel/stadtlexikon/reichsstadt/5134>, dostop 30. 4. 2023)

Virtualna arhivska čitalnica: SI AS 16 Deželno predsedstvo za Kranjsko, 1791–1918 (<https://vac.sjas.gov.si/vac/search/details?id=22814&refCode=SI%20AS%2016&type=&subId=&subLink=>, dostop 7. 2. 2023)

Literatura

BACHLEITNER, NORBERT, 2017: *Die literarische Zensur in Österreich von 1751 bis 1848*. Dunaj: Böhlau.

CIPERLE, JOŽE, 2009: Po poti do univerze v Ljubljani. V: Jože Ciperle in Tatjana Dekleva (ur.): *Ustanovitve Univerze v Ljubljani v letu 1919: občasna razstava od decembra 2009 do februarja 2010*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Str. 11–28.

CVETKO, DRAGOTIN, 1955: Janez Krstnik Novak. *Naša sodobnost* 3, št. 7–8, str. 676–695.

DOVIĆ, MARIJAN, 2020: Slovenski literati in cesarska cenzura: izbrani primeri iz dolgega 19. stoletja. V: Luka Vidmar (ur.): *Cenzura na Slovenskem od protireformacije do predmarčne dobe*. Ljubljana: Založba ZRC. Str. 243–286.

GSPAN, ALFONZ, 1950: Opombe. V: Anton Tomaž Linhart: *Zbrano delo*. I. zv. Ur. Alfonz Gspan. Ljubljana: Državna založba Slovenije. Str. 453–575.

GSPAN, ALFONZ, 1966: Pisma A. T. Linharta gornjeljužiškemu preroditelju dr. Karlu Gottlobu Antonu. *Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja* 2, št. 8–9, str. 133–166.

GSPAN, ALFONZ, 1967: Anton Tomaž Linhart. Njegova doba, življenje in delo. V: Anton Tomaž Linhart: *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*. Ur. Alfonz Gspan. Maribor: Obzorja. Str. 179–303.

HOLZ, EVA, 2005: Uradništvo v Linhartovi dobi. V: Ivo Svetina, Francka Slivnik in Verena Štekar-Vidic (ur.): *Anton Tomaž Linhart: jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva*. Radovljica: Muzeji radovljiške občine, 2005. Str. 409–439.

KLASINC ŠKOFLJANEC, ANDREJA, 2000: *Arhivski popis AS 22 Policijska direkcija v Ljubljani*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.

KLASINC ŠKOFLJANEC, ANDREJA, 2007: *Delni arhivski popis AS 14 Gubernij v Ljubljani 1784–1849*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.

KOBLAR, FRANCE, 2013: Linhart, Anton Tomaž (1756–1795). *Slovenska biografija*, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi330432/#slovenski-biografski-leksikon> (ogled 3. 5. 2023).

- KOS, JANKO, 2007: Zgodnja dela Antona Tomaža Linharta. *Slavistična revija* 55, št. 3, str. 447–461.
- LINHART, ANTON, 1981: *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije: 1 in 2*. Ur. Bogo Grafenauer; prev. Marjeta Šašel-Kos, Alfonz Gspan, Nada Gspan-Prašelj. Ljubljana: Slovenska matica.
- LINHART, ANTON TOMAŽ, 1950: *Zbrano delo*. 1. zv. Ur. Alfonz Gspan. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- MIHURKO PONIŽ, KATJA, 2012: Nekaj ugotovitev o Linhartovi *Miss Jenny Love*. *Slavistična revija* 60, št. 1, str. 1–13.
- PASTAR, ANDREJ, 2015: Primerjava cenzurnih sistemov v prvi polovici 19. stoletja v celinski Evropi. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 86, št. 2–3, str. 34–62.
- PASTAR, ANDREJ, 2020: Cenzura na Kranjskem pod Jožefom II. V: Luka Vidmar (ur.): *Cenzura na Slovenskem od protireformacije do predmarčne dobe*. Ljubljana: Založba ZRC. Str. 151–180.
- PONIŽ, DENIS, 2007: A. T. Linhart in problem meščanske žaloigre. *Jezik in slovnost* 52, št. 2, str. 3–15.
- SMOLEJ, TONE, 2005: Kratka primerjalna francosko-avstrijsko-slovenska recepcija Beaumarchaisove Figarove svatbe (1784–1790). V: Ivo Svetina, Francka Slivnik in Verena Štekar-Vidic (ur.): *Anton Tomaž Linhart: jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva*. Radovljica: Muzeji radovljiške občine. Str. 189–200.
- ŠRIMPF, URBAN, 2012: Županova Micka – ponaredba, poslovenitev, prevod, ponašitev ali še kaj. V: Mateja Pezdirc Bartol (ur.): *Slovenska dramatika*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. Str. 329–336.
- ŠTIH, PETER, 2005: Linhart kot zgodovinar. V: Ivo Svetina, Francka Slivnik in Verena Štekar-Vidic (ur.): *Anton Tomaž Linhart: jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva*. Radovljica: Muzeji radovljiške občine. Str. 291–310.
- UGRINOVIČ, ANA, 2001: *Cenzura in prepoved gledališča*. Ljubljana: AGRFT (diplomsko delo).
- VIDMAR, LUKA, 2005: Tematske in motivne zveze Linhartove tragedije *Miss Jenny Love* z Lessingovima tragedijama *Miss Sara Sampson* in *Emilia Galotti* ter Klinggerjevima dramama *Die Zwillinge* in *Sturm und Drang*. V: Ivo Svetina, Francka Slivnik in Verena Štekar-Vidic (ur.): *Anton Tomaž Linhart: jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva*. Radovljica: Muzeji radovljiške občine, 2005. Str. 147–167.
- VIDMAR, LUKA, 2010: *Zoisova literarna republika: vloga pisma v narodnih prerodih Slovencev in Slovanov*. Ljubljana: Založba ZRC.
- VODOPIVEC, PETER, 2005: A. T. Linhart – uradnik: poslušni upornik. V: Ivo Svetina, Francka Slivnik in Verena Štekar-Vidic (ur.): *Anton Tomaž Linhart: jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva*. Radovljica: Muzeji radovljiške občine, 2005. Str. 441–467.

- ZWITTER, FRAN, 1939: Prva koncepcija slovenske zgodovine. *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo*, št. 20, str. 355–372.
- ZWITTER, FRAN, 1981: Linhartova doba, misel in delo. V: Anton Linhart: *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije: 1 in 2*. Ur. Bogo Grafenauer; prev. Marjeta Šašel-Kos, Alfonz Gspan, Nada Gspan-Prašelj. Ljubljana: Slovenska matica. Str. 303–350.